

Toruńskie Studia Międzynarodowe

ZESZYTY NAUKOWE INSTYTUTU STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH
UNIwersytetu MIKOŁAJA KOPERNIKA W TORUNIU
NR 1 (1) 2007

Ewa Cieślik

CHIŃSKA DROGA – PRZEMIANY GOSPODARCZE W CHIŃSKIEJ REPUBLICE LUDOWEJ

STRESZCZENIE

Od momentu proklamowania Chińskiej Republiki Ludowej w 1949 roku, gospodarka kraju przeszła przez dwa długofalowe etapy – gospodarkę planowaną oraz transformację z systemu ekonomii centralnie planowanej w socjalistyczną gospodarkę rynkową. Ekonomia realnego socjalizmu nie stwarzała odpowiednich bodźców do wzrostu gospodarczego. System ten doprowadził chińską ekonomię do kryzysu gospodarczego. Od kiedy Chiny zaczęły wdrażać program Czterech Modernizacji, wzrost gospodarczy osiąga rocznie przeciętnie poziom 9,5%, a standard życia ludności się poprawia. Chińską ścieżkę transformacji określa się mianem nadzwyczajnego sukcesu. W poniższym artykule przeanalizowano proces oraz skutki przekształceń gospodarczych Chin, które ewoluowały w czterech stadiach reform.

THE CHINESE ROAD – ECONOMIC TRANSITION IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

SUMMARY

Since the establishment of the People's Republic of China in 1949, its economy has passed through two long term stages – planned economy and transition from a planned to a socialist market system. The real socialism system implemented weak incentive tools for economic growth. This situation led the Chinese economy to the considerable economic depression. Since 1978, when China launched its „Four Modernizations” reform process, growth has averaged 9,5% annually and the standard of living has improved. So far the Chinese path of transition has been a remarkable success. This paper provides accounts and results of this process which evolved in the four stages of the reforms.

1. WPROWADZENIE

Chińska Republika Ludowa (ChRL) od momentu jej proklamowania w 1949 roku przeszła szereg przekształceń ekonomicznych i społecznych, które pozwoliły w znacznym stopniu przewyżżyć zacofanie w stosunku do rozwiniętych państw świata i wysunąć się na wysoką pozycję gospodarczą w świecie. Obecnie ChRL określana jest jako kraj cudu ekonomicznego, wielkiej prosperity i bardzo dobrych wyników gospodarczych. W państwie, w wyniku trwającego procesu transformacji, współegzystują obok siebie dwa odmienne systemy ekonomiczne – model gospodarki socjalistycznej, który jest sterowany centralnie przez planistów z Pekinu, oraz rozwijająca się w bardzo dynamicznym tempie gospodarka kapitalistyczna. W długofalowych tendencjach rozwojowych gospodarki ChRL można wskazać dwa ważne etapy: pierwszy trwający od 1949 do 1978 roku, w którym prowadzono chaotyczną politykę gospodarczą i eksperymentowano ze społeczeństwem, drugi – zapoczątkowany pod koniec roku 1978 i jeszcze niezakończony, charakteryzujący się złożonymi procesami modernizacyjnymi systemu ChRL. Celem artykułu jest przedstawienie kolejnych etapów rozwoju chińskiej gospodarki, ze szczególnym uwzględnieniem okresu po 1978 roku.

2. KIERUNKI ROZWOJU EKONOMICZNEGO CHIN PRZED WPROWADZENIEM REFORM

Pierwsze długofalowe stadium rozwoju gospodarki chińskiej było pozbawione dynamiki i jasno zaplanowanej strategii gospodarczej. W 1954 roku Komunistyczna Partia Chin (KPCh), która zdobyła władzę w nowo utworzonej ChRL, uchwaliła konstytucję i przystąpiła do budowania państwa socjalistycznego. Przyjęty ze Związku Radzieckiego model gospodarki centralnie planowanej okazał się nieefektywny, hamował możliwości rozwoju ekonomicznego i indywidualnej inicjatywy. Dominowały mało zaawansowane gałęzie gospodarki, takie jak rolnictwo oraz przemysł ciężki. Współpraca z zagranicą była skutecznie ograniczana przez władzę.

Gospodarka chińska okresu realnego socjalizmu określana była mianem zacofanej, o czym świadczyła struktura wytwarzanego w niej PKB. W momencie utworzenia ChRL dominował w niej sektor rolniczy, a około 90% ludności mieszkało na wsiach. Przemysł generował około 10% całości wytworzonego PKB i był to głównie przemysł ciężki¹. Sytuacja gospodarcza Chin nie uległa zasadniczym przemianom aż do momentu wprowadzenia wielkiego programu reform. W 1977 roku PKB na osobę wyniósł mniej niż 230 dolarów, natomiast struktura tworzenia PKB kształtowała się w sposób następujący: około 50% przemysł (głównie ciężki), rolnictwo 27%, a usługi zaledwie 23%. W strukturze zatrudnienia dominowała ludność pracująca

¹ Zob. K. Starzyk, *Przemiany gospodarcze ChRL w procesie reform*, [w:] K. Tomala (red.), *Chiny. Przemiany państwa i społeczeństwa w okresie reform 1978–2000*, TRIO, Warszawa 2003, s. 173.

² Zob. P. Nolan, No. 144, s. 982–98

³ Zob. K. Starzyk

w sektorze rolniczym – 73%, reszta była zatrudniona głównie w przemysłowych i usługowych przedsiębiorstwach państwowych i spółdzielniach (około 25%)².

W okresie gospodarki planowanej decyzje o alokacji czynników wytwórczych podejmowała władza centralna. Tworzone były szczegółowe plany dyrektywne dla wszelkich zasobów rzeczowych, a ich wykonanie było skrupulatnie kontrolowane. Podobnie sytuacja kształtowała się w przypadku zasobów siły roboczej. Wyznaczano limity zatrudnienia, a płace były określane przez lokalne organy partii. Takie warunki prowadzenia działalności gospodarczej z jednej strony eliminowały występowanie dysproporcji w dochodach ludności, ale z drugiej – nie motywowały do podnoszenia wydajności w produkcji. Przedsiębiorstwa były swego rodzaju przedłużeniem instytucji rządowych. Zostały pozbawione możliwości dysponowania zyskiem, decydowania o kierunkach rozwoju czy inwestycji.

Zgodnie z wzorcowym modelem radzieckim, prymat w gospodarce wiódł przemysł ciężki. Fakt ten znalazł szczególny wyraz w kształcie polityki inwestycyjnej państwa. Corocznie inwestycje w gałęzie przemysłu ciężkiego kształtowały się w przedziale 36–51% całości wydatków inwestycyjnych państwa. Pozostałe działy gospodarki posiadały niewielkie, bo kilkuprocentowe udziały w tych wydatkach (przykładowo inwestycje w przemyśle lekkim wynosiły zaledwie 4–7%)³.

System prawny Chin charakteryzował się małą przejrzystością norm. Aktywność ekonomiczna kształtowała się arbitralnie. Kodeksy prawne, pomimo iż zostały oficjalnie uchwalone, nie były respektowane. Przepisy ulegały częstym zmianom, których nie podawano do publicznej wiadomości. Szeroko zakrojony dogmatyzm w podejmowaniu decyzji gospodarczych współdziałał z nieefektywnym systemem norm prawnych, co pogłębiało dystans ekonomiczny, jaki dzielił ChRL od ich najbliższych sąsiadów – tygrysów azjatyckich, oraz państw Zachodu.

Sfera kontaktów gospodarczych Chin z zagranicą także odznaczała się dużym zacofaniem. Nie można stwierdzić, że ChRL popadła w zupełną autarkię, jednak międzynarodowe stosunki ekonomiczne prowadzone były wyłącznie z wybranymi krajami (o ustroju prosocjalistycznym). Państwo nie włączało się zauważalnie w międzynarodowy podział pracy i nie stosowało odpowiednich, stymulujących zagraniczną politykę ekonomiczną narzędzi. Importowano wyłącznie towary niezbędne na rynku krajowym, a eksport prowadzono tylko w celu zrównoważenia importu. Ponad połowę eksportu Chin stanowiła produkcja podstawowa – produkty rolne i surowce. Pozostała część wywożonych dóbr obejmowała towary o niskim stopniu przetworzenia. ChRL nie potrzebowała rozbudowywać przywozu artykułów z zagranicy, ponieważ przemysł ciężki, jako zasadnicza gałąź gospodarki, opierał się na rodzimych surowcach. Z opisanej sytuacji względnego zamknięcia się Chin na wy-

² Zob. P. Nolan, R. Ash, *China's Economic on the Eve of Reform*, „The China Quarterly” 1995, No. 144, s. 982–983.

³ Zob. K. Starzyk, op.cit., s. 175.

mianę z resztą świata wynika, iż kraj ten rozwijał się ekstensywnie w ramach modelu autonomicznego⁴. Taka strategia znalazła swoje obicie w niskich obrotach handlu zagranicznego. W 1978 roku wynosiły one zaledwie 20,6 mld USD (10,9 mld USD import, 9,7 mld USD eksport). W przeliczeniu na pojedynczego obywatela obroty kształtowały się na poziomie 20 USD (zob. tab. 1).

Podsumowując, rozwój Chin w okresie zaadaptowania modelu gospodarki centralnie planowanej ze Związku Radzieckiego cechował się słabą dynamiką i daleko idącym zamknięciem na współpracę z zagranicą. Na skutek ideologii socjalistycznej gospodarka była silnie scentralizowana, a alokacja czynników produkcji dokonywana przez planistów, często oderwana od zasady efektywności ekonomicznej. Sytuacja ta prowadziła gospodarkę chińską nad skraj przepaści. Kulminacyjny punkt dogmatyzmu został osiągnięty w okresach „wielkiego skoku” (rok 1958) i „rewolucji kulturalnej” (rok 1966). W wyniku nieudolnych eksperymentów na gospodarce oraz kampanii ideologicznych kraj został wyniszczony i pogrążył się w kryzysie ekonomicznym oraz społecznym⁵. Chiny na początku 1978 roku zaliczono do najuboższych państw świata, a ich dramatyczne położenie pogłębiała trudna sytuacja demograficzna. Niezbędne stały się szybkie działania zmierzające do odbudowania gospodarki oraz poprawy warunków życia społeczeństwa. Decyzje, które zapadły na III Plenum Komitetu Centralnego ChPK (grudzień 1978), zaowocowały reformatorskim programem Czterech Modernizacji. Objął on swym zasięgiem przemysł, rolnictwo, obronę narodową, naukę i technikę. W roku następnym program ten rozszerzono o jeszcze jeden istotny wymiar – politykę otwarcia ChRL na współpracę międzynarodową. Ta strategia rozwoju stała się impulsem do stopniowego przeprowadzania transformacji gospodarki i zakładała osiągnięcie przez Chiny z początkiem nowego stulecia pozycji państwa wysokorozwiniętego⁶.

3. ZAŁOŻENIA I ELEMENTY CHIŃSKIEJ TRANSFORMACJI GOSPODARCZEJ

ChRL w wyniku procesu reform przeprowadzonych po 1978 roku stworzyła system socjalistycznej gospodarki rynkowej. Połączenie socjalizmu z gospodarką rynkową miało zaakcentować ważną rolę państwa w kształtowaniu rzeczywistości gospodarczej. XII Kongres ChPK zdefiniował system Chin w sposób następujący: „gospodarka planowana z wiodącą własnością publiczną, której jednak niektóre obszary poddane są regulacji rynku”⁷. Ekonomia chińska stopniowo przechodziła przez proces znoszenia interwencjonizmu państwowego w kolejnych działach gospodar-

⁴ Zob. K. Starzyk (red.), *Zagraniczne inwestycje bezpośrednie w gospodarkach Azji Pacyfiku*, Semper, Warszawa 2001, s. 34.

⁵ Por. W.J. Dziak, *Chiny, wschodzące supermocarstwo*, ISP PAN, Warszawa 1996, s. 105–106.

⁶ Zob. B. Góralczyk, *Chińskie reformy*, [w:] K. Iwańczuk, A. Ziętek (red.), *Chiny w stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2003, s. 36–37.

⁷ W. Hang, *Ideology and Economic Reform under Deng Xiaoping 1978–1993*, Graduate Institute of International Studies, Geneva 1996, s. 68.

⁸ Zob. K. Gawlikowski, P. (red.), *Azja Wschodnia na przełomie wieków*, Warszawa 2004, s. 118.

ki. Jednak strategiczne gałęzie działalności nadal pozostawały pod kontrolą aparatu państwowego. Zaliczano do nich m.in. przemysł energetyczny, transport, komunikację, pocztę, telekomunikację, przemysł obronny, zaopatrzenie w wodę, przemysł tytoniowy, petrochemiczny, metalurgiczny. Kontrola ze strony państwa nie oznaczała jednak pominięcia tych sektorów w reformach. W tych działach gospodarki można było zaobserwować połączenie przewagi własności publicznej z możliwością rozwoju prywatnej przedsiębiorczości, która miała charakter uzupełniającej. Przedsiębiorstwa działające w nadzorowanych przez państwo dziedzinach zajmowały pozycję uprzywilejowaną w pozyskiwaniu wysoko wykształconych kadr, nowoczesnych technologii i środków finansowych na dalszy rozwój. W zamian za stworzenie im przez władze preferencyjnych warunków funkcjonowania, przedsiębiorstwa odprowadzały swoje zyski do budżetu centralnego, przez co stały się jednym z najważniejszych źródeł dochodu państwa. Założenie socjalistycznej gospodarki rynkowej o pozostawieniu kluczowych gałęzi przemysłu w rękach państwa wiązało się z drugim celem systemu socjalistycznej gospodarki rynkowej – zapewnieniem obywatelom ChRL wysokiego i możliwie jednakowego poziomu życia.

Priorytetem przyświecającym reformatorom ChRL było dobro społeczne, które miało się przejawiać w szeroko rozumianym egalitaryzmie. Rząd, kontrolując część gospodarki, pozyskiwał spore dochody z działalności przedsiębiorstw oraz miał szerokie możliwości regulacji aktywności ekonomicznej przy pomocy polityki fiskalnej, monetarnej i odpowiednich narzędzi prawnych. Taki stan pozwalał również na lepszy monitoring planów pięcioletnich, systematycznie opracowywanych przez władze. Jednak planiści ChRL zastrzegali wielokrotnie, iż rola planów stopniowo będzie ograniczana tylko do ustalania ogólnych wskaźników makroekonomicznych, jakie ma osiągnąć kraj.

Reformy zainicjowane przez Denga Xiaopinga, ówczesnego I Sekretarza KPCh, pod koniec 1978 roku objęły swym zasięgiem pięć sfer gospodarki chińskiej:

- stopniowe wprowadzanie gospodarki rynkowej,
- demontaż systemu partii i porzucenie ideologii maoistowskiej,
- budowę od podstaw porządku prawnego i demokratyzację życia społecznego,
- otwarcie kraju na świat w wielowymiarowym aspekcie,
- przywracanie szacunku dla tradycji rodzimych i kultury⁸.

Najważniejszym skutkiem przemian w Chinach było wprowadzenie wolności jednostki oraz własności prywatnej. Na wsiach zlikwidowano komuny ludowe i powrócono do gospodarstw rodzinnych. Blisko 80% ludności wiejskiej przeszło przez proces dekollektywizacji. W wyniku przemian chłopcy zaczęli pracować na własny rachunek, dzięki czemu wydajność w sektorze rolniczym znacząco wzrosła.

⁸ Zob. K. Gawlikowski, *Procesy transformacji w Chińskiej Republice Ludowej*, [w:] K. Gawlikowski (red.), *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Przemiany polityczne i społeczne*, ISP PAN, TRIO, Warszawa 2004, s. 118.

Zezwolono na tworzenie przedsiębiorstw w rozmaitych formach prawnych (m.in. wiejsko-miejskich przedsiębiorstw). Przedsiębiorstwa państwowe zostały poddane restrukturyzacji. Zaczęła odradzać się gospodarka wielosektorowa, która była niszczone w okresie maoizmu. Podjęto decyzję o uwolnieniu cen i handlu. Proces ten odbywał się stopniowo w obawie przed przyspieszeniem zjawisk inflacyjnych, jednak z czasem rozszerzał się na nowe sfery gospodarki. Reformy nie ominęły także sektora finansowego. Wzmocniono nadzór bankowy oraz wdrażano politykę kredytową, pobudzającą przedsiębiorczość małych i średnich firm. Uruchomiono proces komercjalizacji państwowych instytucji finansowych. Stworzono rynek kapitałowy i zaczęto emitować na szeroką skalę obligacje państwowe⁹.

Ideologia maoizmu została oficjalnie potępiona przez reformatorów. Wbrew początkowym założeniom, hasła egalitaryzmu i kolektywizmu przestały być wpajane społeczeństwu. Zachęcano ludność do bogacenia się i indywidualnej inicjatywy. W wyniku tych działań ChPK utraciła rolę „strażniczki ideologii”. Przebudowano struktury partyjne. Stanowiska obsadzano młodymi i wykształconymi pracownikami, natomiast stary aparat, składający się głównie z aktywistów „rewolucji kulturalnej”, został zredukowany. Stopniowo uchwalano nowe normy prawne, które ograniczały znaczenie Partii na rzecz organów przedstawicielskich, prowincjonalnych i powiatowych. Tworzone prawo miało szczegółowo regulować stosunki w obszarze życia społecznego i ekonomicznego. Ponownie zorganizowano zlikwidowane w okresie maoizmu struktury sądownictwa, a zamknięte wydziały prawa wyższych uczelni znowu zaczęły kształcić przyszłych prawników¹⁰.

Odchodzą od dyktatury proletariatu na rzecz demokratyzacji życia społecznego. Zaczęto upowszechniać pluralistyczne wybory do wiejskich i gminnych rad. Demokracja wprowadzana przez Denga Xiaopinga miała cechy typowo chińskie, nie odwzorowywała modelu zachodniego. Zezwolono na swobodne praktykowanie religii, a wysiedlonym zakonnikom i mnichom pozwolono powrócić do klasztorów¹¹.

Niezwykle ważnym czynnikiem transformacji gospodarczej Chin stało się otwarcie na współpracę z zagranicą. Taka postawa wiązała się ze zmianą celów, narzędzi oraz preferencji geopolitycznych kraju. Następnym etapem strategii otwarcia drzwi stał się napływ do ChRL zagranicznych kapitałów w formie bezpośrednich inwestycji i dynamiczny rozwój handlu zagranicznego. Pierwsze ekonomiczne kontakty międzynarodowe zostały nawiązane, z racji korzystnego położenia geograficznego, przez prowincje nadbrzeżne, ale z czasem proces rozszerzył się na inne regiony. Ważnym czynnikiem stymulującym współpracę z zagranicą było utworzenie specjalnych stref ekonomicznych, które posiadały znaczną autonomię w ustalaniu kierunków rozwoju. Wprowadziły one niższe podatki, uznawały w pełni mechanizmy rynkowe, po-

⁹ Zob. K. Starzyk, *op.cit.*, s. 176–178.

¹⁰ Zob. K. Gawlikowski, *op.cit.*, s. 118–119.

¹¹ Zob. *ibidem*.

zwały na obrót zagranicznymi dewizami i dominowała w nich własność prywatna. Tworzyły preferencyjne warunki dla zagranicznych inwestorów i przyciągały kapitały z całego świata¹².

Transformacja objęła także wymiar kulturowy państwa. Chiny zaczęły powracać do pierwotnych tradycji, które starała się wykorzenić ideologia maoizmu. Zrehabilitowano dawną kulturę. Zaczęto kultywować dotychczas zakazywane obyczaje. Niszczony przez lata dziedzictwo przeszłości znów zaczęło odgrywać ważną rolę w życiu codziennym mieszkańców. Nastąpił nawrót do systemu filozoficznego stworzonego przez Konfucjusza. Ponownie odżyły takie wartości, jak cierpliwość, kult przodków, szacunek dla starszych i uczonych, humanizm. Starano się znaleźć równowagę pomiędzy zachowaniem własnej tożsamości kulturowej a przyswajaniem nowoczesnych, obcych wzorców.

Reasumując, modernizacja Chin objęła prawie wszystkie dziedziny społeczno-ekonomiczne. W sposób ewolucyjny i bardzo ostrożny podchodzono do kluczowych zagadnień dotyczących przekształceń. Taka strategia prowadziła często do wydłużania tych procesów, a nawet chwilowych odwrotów od nich. Władze Chin nie zastosowały popularnej w Europie Środkowo-Wschodniej transformacji metodą terapii szokowej. W ten sposób reformatorzy chcieli wyeliminować negatywne zjawiska i koszty towarzyszące przeprowadzaniu fundamentalnej przebudowy państwa. Proces przemian w Chinach jeszcze się nie zakończył, jednak już można mówić o jego wielu pozytywnych następstwach.

4. CZTERY ETAPY CHIŃSKICH REFORM

We wdrażaniu chińskich reform można wyróżnić cztery stadia wyraźnie różniące się wprowadzanymi przekształceniami. Etap pierwszy obejmował okres od końca 1978 do 1984 roku, etap drugi przypadał na lata 1985–1989, natomiast trzecie stadium datuje się na okres 1990–2000. Wyróżnić można także czwarty etap, zapoczątkowany w nowym stuleciu i trwający po dziś dzień.

Pierwszy etap stanowił wprowadzenie do procesu transformacji i modernizacji ekonomii chińskiej. Reformatorzy skupili się na sektorze rolniczym. Władze podjęły decyzje o likwidacji systemu komun ludowych i rozdzieleniu ziemi na podstawie umów dzierżawnych. Chłopi uzyskali swobodę w dysponowaniu wypracowanymi zyskami. W konsekwencji wprowadzono wolny obrót płodami rolnymi. Ponadto poszerzyły się wolności obywatelskie mieszkańców wsi. Uzyskali oni prawo do decydowania o miejscu zamieszkania, swobody zrzeszania się w spółki i nawiązywania kontaktów gospodarczych poza granicami swojej prowincji. Po części doszło do uwolnienia cen artykułów konsumpcyjnych (w 1981 roku już 510 artykułów uwol-

¹² Zob. Y. Qian, *The Process of China's Market Transition (1978–98)*, „Journal of Institutional and Theoretical Economics” 1999, June 9–11, Wallerfangen/Saar, Germany, s. 7.

niono spod kontroli państwa)¹³. Generalnie reformę rolnictwa uznano za zrealizowaną w sposób pomyślny.

Pierwsze stadium transformacji ChRL objęło również sektor przedsiębiorstw państwowych. Zezwolono przedsiębiorstwom na dysponowanie częścią wypracowanego zysku na podstawie tzw. odpowiedzialności umownej. Zredukowano także potężny aparat biurokratyczny (zlikwidowano 46 ministerstw i wiele urzędów), co usprawniło funkcjonowanie gospodarki. Zaczęła poprawiać się świadomość edukacyjna obywateli ChRL. Coraz więcej młodych ludzi podejmowało studia w renomowanych uczelniach poza granicami kraju (m.in. w Stanach Zjednoczonych, Japonii, Francji)¹⁴.

Ważnym elementem tego etapu było ustanowienie na wybrzeżu dwóch autonomicznych w dziedzinie handlu zagranicznego stref ekonomicznych (Guangdong i Fujian). Zdynamizowały one handel zagraniczny oraz stały się najważniejszymi odbiorcami bezpośrednich inwestycji zagranicznych.

Drugi etap reform utrwalił przekształcenia zapoczątkowane w poprzednim stadium. Poddano przebudowie system administracji wsi. Wspierano rozwój wiejskiej przedsiębiorczości. Całkowicie zaniechano skupu artykułów rolnych przez państwo. Rozszerzono system specjalnych stref ekonomicznych o nowe miasta nadmorskie. Rozpoczęto także wprowadzanie zmian w systemie finansowym. Powoli zaczęły powstawać pozabankowe instytucje finansowe. System planowania został do końca zdecentralizowany, a proces uwalniania cen kontynuowano. Rozszerzono niezależność przedsiębiorstw państwowych poprzez zwolnienie ich z odprowadzania części zysków do budżetu centralnego, natomiast nałożono na nie podatki. Program modernizacji i kształcenia wysoko wykwalifikowanych kadr nadal się rozwijał. Stosunki z zagranicą odznaczały się coraz większą dynamiką¹⁵. Bardzo ważnym aspektem tej fazy reform było dokonanie oficjalnego zapisu w Konstytucji ChRL dotyczącego ochrony własności prywatnej oraz uchwalenie przepisów zezwalających obywatelom czerpać korzyści z prowadzonej działalności i uznających wolny obrót prywatnym mieniem¹⁶.

Początek **trzeciego etapu** reform wyznacza data kryzysu politycznego w Chinach oraz rozkładu systemu w Związku Radzieckim. Gwałtowny rozwój gospodarki chińskiej spowodował jej przegrzanie. Ujawniło się także wiele niedociągnięć infrastrukturalnych. Wysoka inflacja prowadziła do pogłębiania się dysproporcji w dochodach mieszkańców wsi i miast. Rosły regionalne różnice w poziomie życia obywateli. Wykształcało się bogate Wybrzeże oraz biedny Zachód i Centrum. Płace

¹³ Zob. T. Heberer, *Pomiędzy kryzysem a szansą: nowe społeczne wyzwania ze szczególnym uwzględnieniem wiejskich Chin*, [w:] K. Tomala (red.), *Chiny. Przemiany państwa...*, s. 60–75.

¹⁴ Zob. Y. Qian, op.cit., s. 8–9.

¹⁵ Zob. J. Kofman, W. Roszkowski, *Reformy systemowe w Chinach*, „Studia Polityczne” 1994, nr 3, s. 114.

¹⁶ Zob. W.J. Dziak, op.cit., s. 110.

realne spadały, a szerzące się korupcja i nepotyzm wywoływały oficjalne przejawy społecznego niezadowolenia¹⁷.

Wystąpiły także problemy natury ideologicznej. Chęć utrzymania kontroli politycznej KPCh była trudna do pogodzenia z postulatem rozszerzania swobód obywatelskich. Z jednej strony dążono do ideologicznej spójności systemu, z drugiej – występowała konieczność racjonalizacji podejmowanych decyzji¹⁸. Kryzys pogłębiło krwawe stłumienie studenckich wystąpień na Placu Niebiańskiego Spokoju (czerwiec 1989). Wydarzenie to często uważane jest za bezpośrednią przyczynę, która wymusiła głębokie zmiany w KPCh. Dokonano gruntownej przebudowy na stanowiskach partyjnych oraz przeprowadzono „uszywnienie ideologiczne w partii i zaostrożono represje wobec wszystkich, którzy ośmielili się kwestionować doktrynalne dogmaty władzy i istniejący ład polityczny”¹⁹.

Jednak kryzys czerwcowy nie spowolnił reform, a nawet je przyspieszył. Kontynuacja transformacji systemu ChRL była niezbędna do zachowania stabilności politycznej i gospodarczej. Szczególną dynamiką odznaczały się zmiany pod koniec lat 90. Reformatorzy zaaprobowali zasadę państwa prawa, co poskutkowało wprowadzaniem nowego porządku prawnego w kraju. Uznano „eksperymentalne, demokratyczne wybory lokalne” za praktykę zasługującą na upowszechnienie. Ten oddolny rozwój demokracji postrzegano jako jedną z największych rewolucji chińskiej transformacji. Reforma przemysłu państwowego miała zostać doprowadzona do końca poprzez komercjalizację, prywatyzację oraz ogłaszanie upadku nierentownych przedsiębiorstw. Dano pierwszeństwo tworzeniu przedsiębiorstw prywatnych, joint venture i spółek. Reformy jednak ominęły strategiczne działy gospodarki – przemysł ciężki, zbrojeniowy i kopalnie. W wyniku procesu restrukturyzacji sektora państwowego pracę utraciła blisko połowa jego pracowników, co poskutkowało wzrostem bezrobocia i perturbacjami społecznymi²⁰. Administracja państwowa została poddana dalszej reorganizacji, która wiązała się z ogromną redukcją (nawet o połowę) urzędów centralnych.

Ostatni, **czwarty etap** rozwoju Chin rozpoczął się wraz z nastaniem nowego wieku i przewidywał kontynuację rozwoju społeczno-gospodarczego zapoczątkowanego w latach 70. Przed chińskimi reformatorami stoją bardzo trudne do zrealizowania cele. Zaliczyć do nich należy: dalsze ograniczenie roli państwa w gospodarce, modernizację sektora bankowego, zmniejszenie dysproporcji w poziomie życia ludności, zredukowanie bezrobocia, ochronę środowiska naturalnego, zahamowanie pogłębiających się różnic w rozwoju regionalnym Chin. Przywódcy przyjęli już szereg programów mających na celu realizację wymienionych zadań. Warto nadmienić ustawę Go West Policy, której zadaniem jest równoważenie rozwoju regionalnego. Program

¹⁷ Por. K. Starzyk, op.cit., s. 186–188.

¹⁸ Por. J. Kofman, W. Ryszkowski, op.cit., s. 115.

¹⁹ W.J. Dziak, op.cit., s. 114.

²⁰ Por. K. Gawlikowski, op.cit., s. 122–126.

ten ma na celu zachęcanie inwestorów zagranicznych do lokowania swoich kapitałów w zachodniej i centralnej części Chin²¹. Innym przykładem jest rozwiązywanie problemu zanieczyszczenia środowiska naturalnego. Rząd przyjął strategię odbudowy zniszczonych ekosystemów, której realizacja zostanie rozpoczęta w 2007 roku. Kraj dalej będzie dynamizował handel i współpracę z zagranicą. Po wstąpieniu w 2001 roku do struktur WTO, ChRL zliberalizowała swoją wymianę międzynarodową²². Chiny zamierzają prowadzić wielowymiarowe uczestnictwo w życiu międzynarodowym, o czym świadczy organizacja Igrzysk Olimpijskich w 2008 roku w Pekinie czy Wystawy Światowej Expo w 2010 roku w Szanghaju. O współpracę z Chinami zabiegają kraje o najmocniejszej pozycji w świecie (Niemcy, Stany Zjednoczone, Francja, Rosja).

5. ROZWÓJ GOSPODARCZY CHIŃSKIEJ REPUBLIKI LUDOWEJ W LATACH 1978–2005

Od momentu rozpoczęcia programu reform ChRL weszła w fazę bezprecedensowego rozwoju i wzrostu gospodarczego. Zaczęto w sposób efektywniejszy wykorzystywać wewnętrzne czynniki rozwoju oraz dynamicznie włączać gospodarkę w międzynarodową ekonomię. Rezultatem tych poczynań jest doprowadzenie gospodarki ChRL na pozycję liczącą się w świecie.

W zależności od tempa wzrostu gospodarczego w Chinach z okresu reform można wyróżnić trzy stadia rozwoju gospodarczego. Lata 1978–1995 charakteryzowały się bardzo wysoką dynamiką wzrostu, średniorocznie osiągał on poziom 9,5% (w latach 1991–1995 nawet średnio 12%). W połowie lat 90. można zaobserwować stopniowy spadek tempa wzrostu gospodarki chińskiej. Wynosiło ono w okresie 1996–2002 średnio 8,7%. Ekonomia ChRL powróciła na ścieżkę dynamicznego wzrostu w 2003 roku. Średnioroczny wzrost w tym okresie wyniósł 9,6% i prognozuje się utrzymanie tego poziomu w najbliższej przyszłości (zob. wyk. 1).

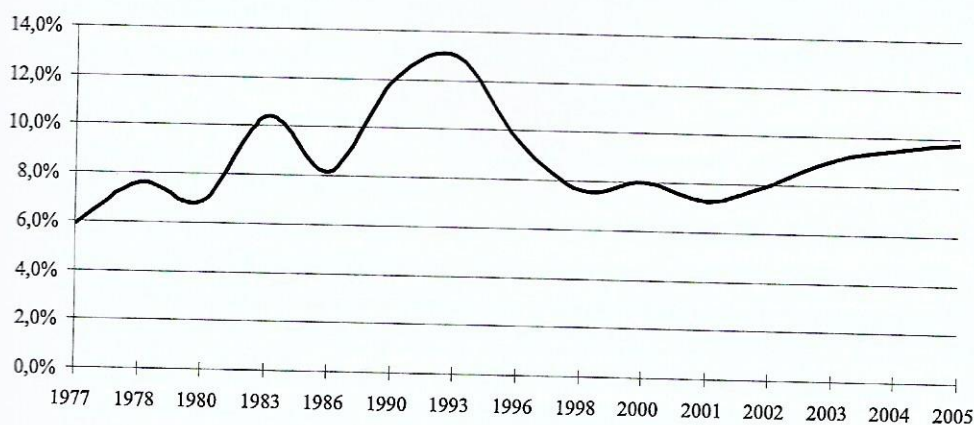
Pozycja ekonomiczna ChRL jest uwarunkowana przez potencjał, czyli zdolność do użycia swych materialnych i niematerialnych zasobów w celu wpływu na zachowania innych podmiotów sceny międzynarodowej²³. Im kraj ma większy udział w wielkościach światowych, tym szerzej rozciąga się jego sfera oddziaływania na inne państwa. Współczesne Chiny dysponują ogromnym potencjałem. ChRL zbliża się w wytwarzanym PKB do wielkości wyznaczanych przez Stany Zjednoczone

²¹ Jednak efekty tego programu są niezadowalające. Największe światowe korporacje lokują swe filie w metropoliach chińskich, natomiast nadal mały odsetek tych inwestycji trafia do regionów Zachodu i Centrum, pomimo natężonej promocji tych obszarów. Zob. *Go West Policy Has Mixed Result*, „China Daily” 2006; http://www.chinadaily.com.cn/china/2006-11/24/content_741714.htm (10 grudnia 2006).

²² Zob. K. Starzyk, op.cit., s. 188–189.

²³ Zob. E. Haliżak, op.cit., s. 59–60.

Wyk. 1. Wzrost gospodarczy ChRL latach 1977–2005

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z China: *Statistical System in Transition*, World Bank, Washington D.C. 1992.

(pierwszą gospodarkę świata) z wartością PKB równą 8859 mld USD, co daje jej drugą pozycję w rankingu światowym. Dla porównania, w roku 1978 PKB wyniósł 147,3 mld USD, co wskazuje na skalę rozwoju Chin od czasów zapoczątkowania reform. W PKB per capita ChRL na rok 2005 zajmuje nadal odległą pozycję w świecie – 117. Dochód przypadający na mieszkańca wyniósł jednak w ubiegłym roku już 7024 USD w stosunku do niespełna 250 USD w 1978 roku (zob. tab. 1).

Korzystnym zmianom od momentu zainicjowania reform uległa struktura wytwarzania PKB. Udział rolnictwa zmalał z prawie 30% w 1978 roku do 12,4% w 2005, natomiast zwiększył się prawie dwukrotnie wkład sektora usług. Podobnie sytuacja kształtuje się w strukturze zatrudnienia – ogromnie zmalała liczba pracujących w rolnictwie z 71% do 44,7%, natomiast prawie trzykrotnie wzrosła liczba zatrudnionych w sektorze usług z 12% do 33,2% (zob. tab. 1).

Realizowana przez Chiny polityka otwarcia gospodarki poskutkowała wysokimi obrotami handlowymi, które od 1978 roku wzrosły kilkadziesiąt razy. Przejawem tej dynamiki w ostatnich latach są osiągnięte przez ChRL nadwyżki eksportu, które pozwalają na gromadzenie wysokich rezerw walutowych (obecnie najwyższych na świecie). Chiny kontrolowały w 2005 roku 7,3% światowego eksportu i ponad 6% importu, podczas gdy handel zagraniczny przed wprowadzeniem polityki otwarcia na świat miał marginesowe znaczenie w skali globalnej. Kraj zajął w 2005 roku pierwszą lokatę w indeksie zaufania zagranicznych inwestorów (FDI Confidential Index), podczas gdy przed reformami nawet nie był uwzględniany w tego rodzaju rankingach. ChRL przyciągnęła w 2005 roku 118,2 USD dolarów bezpośrednich inwestycji zagranicznych, podczas gdy w roku 1978 wielkość inwestycji wynosiła zaledwie 0,4 mld (zob. tab. 1).

Tabela 1 prezentuje ważniejsze wyznaczniki chińskiego rozwoju. Porównano w niej wyniki osiągane przez ChRL w roku poprzedzającym wdrażanie zmian w gospodarce z bieżącymi efektami ekonomicznymi. Dotychczasowy bilans reform jest pozytywnie oceniany zarówno przez władze chińskie, organizacje międzynarodowe oraz obserwatorów sceny międzynarodowej²⁴.

Tab. 1. Wskaźniki rozwoju gospodarki ChRL w latach 1978 i 2005

Wyszczególnienie	1978	2005
Ludność	1 030 000 000	1 306 313 812
Bezrobocie	2,3%	4,2%
Struktura zatrudnienia wg sektorów:		
– sektor rolniczy	71,0%	44,7%
– sektor przemysłowy	17,0%	22,1%
– sektor usług	12,0%	33,2%
PKB wg PPP	147,3 mld USD	8859 mld USD
Wzrost gospodarczy	5,9%	9,8%
PKB per capita wg PPP	250 USD	7 204 USD
Struktura tworzenia PKB:		
– sektor rolniczy	28,1%	12,4%
– sektor przemysłowy	48,2%	47,3%
– sektor usług	23,7%	40,3%
Inflacja	0,7%	1,8%
Eksport	9,7 mld USD	752,2 mld USD
Import	10,9 mld USD	591,4 mld USD
Saldo rachunku obrotów handlowych	-1,2 mld USD	160,8 mld USD
Obroty handlu zagranicznego per capita	20,0 USD	1028,5 USD
Rezerwy walutowe	b.d.	825,6 mld USD
Bezpośrednie inwestycje zagraniczne	0,4 mld USD	118,2 mld USD

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z: *Key Indicators of Developing Asian and Pacific Countries 1996*, Asian Development Bank, Oxford University Press, Oxford 1997, s. 159–168; *Key Indicators of Developing Asian and Pacific Countries 2005*, Asian Development Bank, Oxford University Press, Oxford 2006, s. 180–185.

²⁴ Zob. B. Góralczyk, op.cit., s. 41.

6. PODSUMOWANIE

Kompleksowa transformacja dokonywana w ChRL wiązała się ze sporym ryzykiem ze względu na innowacyjność wprowadzanych rozwiązań. Stopniowe wdrażanie zmian zastosowane przez przywódców chińskich spowodowało łagodne przechodzenie z modelu gospodarki centralnie sterowanej w nowy system adaptujący mechanizmy rynkowe. Jednak Chin nie ominęły negatywne aspekty towarzyszące głębokim przemianom systemowym. Kraj stara się przezwyciężyć wiele problemów społecznych i gospodarczych oraz ograniczyć hamulce rozwoju.

Okres od roku 1978 cechuje się silnym wzrostem gospodarczym, podniesieniem przeciętnego poziomu życia mieszkańców i całkowitą zmianą poglądów na współpracę międzynarodową: z samoizolacji do wielowymiarowego otwarcia się na kooperację z zagranicą. Modernizacja Chin nie dokonuje się bez napięć pomiędzy wielowiekową tradycją a wdzierającą się nowoczesnością. Kraj ten prezentuje wiele wewnętrznych sprzeczności. Pomimo iż socjalistyczna koncepcja monopolu państwowego została porzucona przez współczesne władze i coraz częściej zachęca się prywatne firmy do wejścia na rynek, jednak instytucja państwa nadal odgrywa istotną rolę w gospodarce. Rząd kontroluje m.in. stopy procentowe i kursy walut, wykorzystuje systemy licencyjne do redukcji konkurencji, próbuje ingerować w równowagę rynkową poprzez wpływanie na popyt i podaż, stosuje praktyki protekcyjnistyczne w wybranych działach aktywności gospodarczej.

Reasumując, chińska gospodarka przeszła długą drogę przemian przez ostatnie 28 lat. Teraz najważniejszym zadaniem władz ChRL powinno być utrzymanie dotychczasowego tempa wzrostu gospodarczego, dalsze tworzenie korzystnego klimatu dla bezpośrednich inwestycji zagranicznych oraz rozwiązywanie problemów, które powstały w wyniku transformacji i mogą zakłócić dalszy rozwój państwa.

LITERATURA

- Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Przemiany polityczne i społeczne*, pod red. K. Gawlikowskiego, ISP PAN, TRIO, Warszawa 2004.
- China: Statistical System in Transition*, World Bank, Washington D.C. 1992.
- Chiny w stosunkach międzynarodowych*, pod red. K. Iwańczuka, A. Ziętek, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2003.
- Chiny. Przemiany państwa i społeczeństwa w okresie reform 1978–2000*, pod red. K. Tomala, TRIO, Warszawa 2003.
- Dziak W.J., *Chiny, wschodzące supermocarstwo*, ISP PAN, Warszawa 1996.
- Go West Policy Has Mixed Result*, „China Daily” 2006 (http://www.chinadaily.com.cn/china/2006-11/24/content_741714.htm).
- Hang W., *Ideology and Economic Reform under Deng Xiaoping 1978–1993*, Graduate Institute of International Studies, Genewa 1996.
- Key Indicators of Developing Asian and Pacific Countries 1996*, Asian Development Bank, Oxford University Press, Oxford 1996.

- Key Indicators of Developing Asian and Pacific Countries 2005*, Asian Development Bank, Oxford University Press, Oxford 2006.
- Kofman J., Roszkowski W., *Reformy systemowe w Chinach*, „Studia Polityczne” 1994, nr 3.
- Nolan P., Ash R., *China's Economic on the Eve of Reform*, „The China Quarterly” 1995, No. 144.
- Qian Y., *The Process of China's Market Transition (1978–98)*, „Journal of Institutional and Theoretical Economics”, 9–11 June 1999, Wallerfangen/Saar, Germany.
- Zagraniczne inwestycje bezpośrednie w gospodarkach Azji Pacyfiku*, pod red. K. Starzyka, Semper, Warszawa 2001.